

18. Постанова ЦК КП (б) У „Про репертуар художньої самодіяльності культурно-освітніх установ” від 16 жовтня 1946 року // Сборник решений ЦК ВКП (б) и ЦК КП (б) У по вопросам идеологической работы с 1938 по 1949 г. – К., 1949. – С. 66 – 71.
19. Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО). – Ф. 1948. – Оп. 1. – Спр.37.
20. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр.4502.
21. Дейнеко А. Село наше Красне. Історія села Красносілка від сивої давнини до наших днів. – Дніпропетровськ, 2007.
22. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 30. – Спр.1674.
23. Спогади Набоки Н.П., жителя с. Вітове Чигиринського району Черкаської області.
24. Спогади Йосипенко Г.М., жительки с. Кротенки Полтавського району Полтавської області.
25. Спогади Величка Г.М., жителя с. Драбівки Корсунь-Шевченківського району Черкаської області.
26. Спогади Васевич Г.М., жительки с. Розсоховатка Маловисківського району Кіровоградської області.

*Надійшла до редколегії 24. 04. 2008 р.
Затверджена до друку 23. 06. 2008 р.*

УДК 94(477) “1953/1964”: 027.52

Я.А. Федоренко

РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ БІБЛІОТЕК В УКРАЇНІ (1953–1964 рр.)

***Анотація.** Репрезентований у статті матеріал відтворює розвиток бібліотек в українському селі протягом періоду хрущовської “відлиги”, свідчить про позитивні зміни і труднощі в їхній організації.*

***Аннотация.** Материал представленный в статье показывает развитие библиотек в украинском селе на протяжении периода хрущевской “оттепели”, показывает позитивные изменения и трудности в их организации.*

***Summary.** The material presented in the article reflects the development of the Libraries in Ukrainian village during the period of Khrushchev’s “thaw”, testifies to changes of positive and lacks of its organization.*

На сучасному етапі розбудови української суверенної держави постає важливе завдання відродити культуру села, яка до цього часу вражає своїм динамізмом і здатністю пронести свої духовні традиції через віки. Важливою ланкою культурного розвитку виступає робота просвітницьких закладів, надто бібліотек. Саме вони завжди сприяли істотному розширенню загального кругозору населення та підвищенню його інтелектуального рівня.

Період історії України 1953–1964-х рр., відомий під назвою “відлига”, становить значний науковий інтерес, адже в цей час відбулося відродження бібліотечної справи у селах із того надзвичайно занедбаного стану, в якому вона перебувала у роки Другої світової війни та повоєнної відбудови.

З огляду на інтенсивні перетворення у культурно-освітньому секторі України, тема “Розвиток сільських бібліотек у 1953–1964 роках” викликає значний науково-пізнавальний інтерес, бо існує багато недостатньо висвітлених аспектів, що в цілому заважає відтворити загальний стан сільської культури, яка зазнала дуже суттєвих, у цілому позитивних, зрушень у часи “відлиги”. Метою статті є спроба охарактеризувати ті зміни, які відбулися у бібліотечній справі в означений період і висвітлити її роль у культурному житті сільських мешканців.

Ця тема ще недостатньо висвітлена у працях дослідників. Ідеться радше про фрагментарне представлення її окремих аспектів у науковій літературі останніх десятиліть. Приміром, цікаві й різнопланові матеріали, які розкривають різні сторони роботи бібліотек, містяться у посібнику “Сельская библиотека” [1]. Його автор охарактеризував практично всі основні напрями роботи, причому як стаціонарних, так і пересувних книгосховищ у сільській місцевості.

Грунтовні дані про розвиток бібліотечної справи у селах України в період “відлиги” містяться у архівних джерелах. Отак, свідчення про кількість асигнувань держави в цю сферу можна знайти у таких документах як “Справка о дополнительно выделенных средствах для культурно-просветительных учреждений на приобретение книг, инвентаря, оборудования,

строительство и капремонт зданий” [2] і “Постанова Ради Міністрів УРСР про виділення додаткових асигнувань на комплектування книжкових фондів сільських і районних бібліотек” [3]. Інформація про кадрові питання міститься у таких документах як “Статистичні дані про кількість бібліотекарів в сільських клубах” і “Довідка про якісний склад працівників культурних установ УРСР на 1.01.1958” [4]. Завдяки цій та деякій іншій документальній базі ми маємо змогу отримати цілісну картину динамічного розвитку бібліотечної справи у селах України в протязі 1953–1964 років.

Центрами обслуговування книгами дорослого населення і дітей були сільські стаціонарні бібліотеки. Вони розміщувалися у приміщеннях місцевих клубів чи будинків культури, інколи у хатах-читальнях (пізніше їх було реорганізовано у бібліотечні пункти при червоних кутках). Кількість сільських бібліотек, розташованих у клубних закладах на 1960 р., становила 5064 одиниць, а у хатах-читальнях – 343 [5, 1]. Колгоспи організовували також власні бібліотеки, що функціонували згідно “Положення про колгоспну бібліотеку” [1, 13].

Штат працівників сільської бібліотеки найчастіше складався з однієї особи – завідувача, який вів усю роботу закладу, видавав літературу й обслуговував бібліотечні пункти. В окремих випадках до штату сільської бібліотеки входило декілька працівників, які розподіляли між собою всі обов’язки. У селах, котрі не мали стаціонарних бібліотек, функції виконували завідувачі клубами. На 1958 р. чисельність бібліотекарів у сільських клубах УРСР становила 4048 осіб [4, 94].

Важливою кадровою проблемою весь період “відлиги” залишався низький рівень освіти завідувачів бібліотек. Отак, за даними Міністерства культури УРСР на 1958 р., із 2899 завідувачів 157 мали вищу освіту, 592 – середню, 1346 – неповну середню, а 39 узагалі не мали ніякої освіти [4, 171]. Таку ситуацію влада намагалася якось виправити, але досягти істотних результатів їй не вдалося.

Книжковий фонд стаціонарної бібліотеки був розрахований на задоволення потреб різних груп сільського населення: тваринників, механізаторів, інтелігенції. Бібліотека комплектувалася літературою приблизно у такому співвідношенні: суспільно-політична література становила 20-25%, природознавча і медична література – 8-10%, технічна і сільськогосподарська – 20-25%, художня література – 30-35%, дитяча література – 8-10% [1, 42]. На 1955 р. книжковий фонд усіх сільських книгосховищ склав 70559 тис. примірників книжок [6, 269]. Варто відзначити, що на укомплектуванні цих просвітницьких закладів влада постійно економила. Наприклад, у 1958 р. на придбання книг кожна сільська бібліотека в середньому отримала всього 80 крб. додаткових коштів [2, 71]. Від початку 1960-х років ця сума зросла до 120 крб. [3, 25].

Щорічно сільська бібліотека мала проводити 2-3 читацьких конференцій, 100-120 колективних читань та 18-20 книговидач на кожного читача [7, 44]. Відповідно до цього і будувався графік роботи цих закладів. Єдиною вимогою було відкриття бібліотеки для видачі книг читачам не менше трьох днів на тиждень. Години роботи сільські бібліотекарі могли виставляти на власний розсуд.

До обов’язків працівників сільських бібліотек входила і підготовка різноманітних виставок книг. Одним із зразкових книгозбірень у цьому відношенні була тоді Судилківська бібліотека Шепетівського району Хмельницької області, котра постійно оформляла виставки книг, присвячені всім важливим подіям у житті УРСР. У ній постійно проводилися виставки на популярні теми: “Хімія в народному господарстві”, “Шепетівка за 40 років”, “Судилівка за 40 років”, “Радянські штучні супутники землі” тощо [8, 157].

Після публікації директив ХХ з’їзду КПРС по шостому п’ятирічному плану “розвитку народного господарства СРСР на 1956–1960 роки” кожна сільська бібліотека повинна була організувати виставки літератури під пафосними назвами “За новий могутній підйом сільського господарства у шостій п’ятирічці”. Робота проводилася за такими розділами:

1. Зернове господарство – основа сільськогосподарського виробництва;
2. Збільшення валової продукції технічних культур картоплі й овочів;
3. Задачі подальшого підйому тваринництва;
4. Механізація сільського господарства [9, 178].

Бібліотеки також складали перелік літератури для проведення лекцій, бесід, що організовувалися в місцевому клубному закладі.

Одним із важливих напрямків роботи сільського бібліотекаря стало обслуговування читачів не лише в бібліотеці, а й за місцем роботи та проживання. У тих випадках, коли другі з поважних причин не могли відвідувати бібліотеку. Власне тому в період “відлиги” дуже популярними стали т. зв. “пункти видачі книг у бригадах, червоних кутках або прямо в колгоспному приміщенні” [1, 23].

Поряд із постійними пунктами видачі в літній період створювалися й тимчасові. Зазвичай сільська стаціонарна бібліотека могла виділити книжковий фонд для одного-двох пунктів видачі. У літні періоди вони працювали в польових умовах, а зимою – на місцях, де організовувалися курси аграріїв, а також у гуртожитках, на лісозаготівельних пунктах тощо.

Тимчасові пункти обслуговували читачів один-два рази у тиждень, коли протягом двох-трьох годин видавалися книги, а потім проводилися читання у голос чи огляд книг. Влітку головна увага приділялася обслуговуванню колгоспників у полі, а тому відповідно скорочувалася робота постійних пунктів видачі.

У період “відлиги” стали популярними і пересувні бібліотеки. Вони створювалися у тих селах, де не було можливості організувати постійно діючу стаціонарну бібліотеку. Розміщувалися “пересувки” найчастіше у клубному приміщенні. Існували ще і т. зв. “тимчасові пересувки”, які створювалися під час підготовки до виборів.

Пересувна бібліотека могла функціонувати згідно такої інструкції як “Мінімум бібліотечної техніки в районних, міських, сільських і дитячих бібліотеках” [1, 26]. Відповідно до неї виробляли місячний план роботи, в якому вказували дати проведення бесід, оглядів літератури, читань у голос. На її основі також ґрунтувалася техніка видачі книг сільському населенню.

Система видачі книг пересувним книгосховищем здійснювалася згідно договору, який укладався між стаціонарною бібліотекою, що надавала фонди для пересувки, і організацією, яка замовляла цю пересувку. Така бібліотека містила від 30 до 150 екземплярів книг.

Робота пересувних бібліотек була дуже ефективною і допомагала вирішувати проблему забезпечення літературою та підвищення культурного рівня населення у селах України. Так, Звенигородська бібліотека в Черкаській області, з метою поліпшення обслуговування дорослого населення сіл району, організувала 16 “пересувок”. У такий спосіб книги читали близько 8 тис. осіб. Для допомоги колгоспникам бібліотека постійно підбирала агротехнічну і довідкову літературу, організовувала консультації і конференції [10, 117].

Цікавою формою роботи сільських бібліотек у період “відлиги” стала послуга доставки книг тим селянам, які з певних причин не могли відвідувати бібліотеку. У ролі книгонош виступали школярі. Зазвичай один юнак чи дівчина забезпечували книгами три-чотири сім’ї, бригаду або ланку. Під час весняних і літніх польових робіт книгоноші в першу чергу обслуговували колгоспників, робітників МТС і радгоспів, що працювали в полі. У Держинському районі Житомирської області у ролі книгонош виступала молодь, прийнята до лав комсомолу, яка ознайомлювала селян з новинками художньої, сільськогосподарської та політичної літератури. Молоді люди також створювали кутки продажу нових книг, проводили читацькі конференції та літературні вікторини [11, 37]. Така політика у сфері бібліотечної справи дозволила книгосховищам працювати мобільніше, залучаючи дедалі більше мешканців користуватися їхніми послугами.

Проте, у сільських бібліотек як і в усіх закладах культури того часу існував ряд проблем, зокрема катастрофічна нестача приміщень зі сприятливими умовами для повноцінної роботи. Причина цього явища була цілком банальною – керівництво села чи голова колгоспу розпоряджалися приміщеннями на власний розсуд. Такі випадки дуже часто траплялися в західних областях. Наприклад, на Львівщині бібліотека села Полотнично орендувала куток у приватному будинкові. Розмістити книги на полицях не було можливості, тому вони лежали просто на підлозі. Відвідувач бібліотеки не міг прочитати журнал чи газету через нестачу місця, тоді як нове приміщення для бібліотеки зайняло правління колгоспу. В іншому львівському селі Руда-Сілецька, де бібліотека розміщувалася в кабінеті голови сільради Гупала, більш зручне приміщення, виділене під бібліотеку, стало квартирою самого “слуги народу”. Робота цієї

бібліотеки була малоефективною – із 81 читача, що відвідували бібліотеку, 70 осіб були учні місцевої школи [12, 30].

Подібна ситуація спостерігалася в східних районах УРСР. Отак, у Луганській області, у таких селищах як Артемівськ, де тоді мешкало 18 тис. осіб, Софіївка з населенням 9 тис., Волошиловградське та Кіровоградське, не було жодної сільської бібліотеки [8, 161]. В інших випадках, якщо приміщення і виділялося, то їхні площі були вкрай малими, що заважало нормальному зберіганню книжкових фондів. Приміром, книгозбірня села Водяне Шполянського району Черкаської області з фондом 5500 екземплярів книг, була розташована на площі 9 м², а в селі Степанівка (Смільчинського району) з фондом 5400 екземплярів бібліотеку розмістили в кімнаті 6 м² [14, 111].

Влада не надто переймалася цими проблемами. Керівні працівники райвиконкомів рідко відвідували сільські заклади культури, найчастіше проїздом через село в колгосп. Вони майже не звертали увагу на той занедбаний стан, в якому перебувало багато бібліотек, на катастрофічну нестачу обладнання і головне книг, які несли в собі знання і були одним із небагатьох видів дозвілля для сільського люду.

Проте, можна ствердно зазначити, що попри численні проблеми, котрі заважали повноцінній роботі бібліотек у сільській місцевості, стан цих установ в період “відлиги” значно поліпшився. Відбувся відчутний рух щодо забезпечення приміщеннями, облаштування залів, залучення до роботи кваліфікованих працівників. Сільські стаціонарні бібліотеки того часу могли вже досконаліше організувати роботу з забезпечення населення літературою. А завдяки новим формам обслуговування, що стали надзвичайно популярними у 1953–1964 роках – пересувним бібліотекам, значно розширилася читацька аудиторія.

Література:

1. Сельская библиотека. Прокатное пособие для сельского библиотекаря. – Москва: Советская Россия, 1956.
2. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВО). – Ф. 4. – Оп. 8. – Спр. 143.
3. ЦДАВО. – Ф. 2. – Оп. 9. – Спр. 8403.
4. ЦДАВО. – Ф. 5116. – Оп. 8. – Спр. 143.
5. ЦДАВО. – Ф. 5116. – Оп. 8. – Спр. 199.
6. Культурное строительство в СССР. Статистический сборник. – Москва: Госстатиздат, 1956.
7. Центральний державний архів громадських об’єднань (далі – ЦДАГО). – Ф. 1. – Оп. 31. – Спр. 341.
8. ЦДАВО. – Ф. 2. – Оп. 9. – Спр. 4968.
9. Сельская библиотека. Прокатное пособие для сельского библиотекаря. – Изд. 2-е, доп. – Москва: Советская Россия, 1958. – 318 с.
10. Культурное строительство в Черкаской области: 1917–1990 гг. / Сб. док. и матер. – Днепропетровск: Промінь, 1989. – 272 с.
11. ЦДАВО. – Ф. 5111. – Оп. 1. – Спр. 193.
12. ЦДАВО. – Ф. 2. – Оп. 9. – Спр. 5714.
13. ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 31. – Спр. 960.

*Надійшла до редколегії 29. 04. 2008 р.
Затверджена до друку 23. 06. 2008 р.*

УДК 94(477) “1980”: 7

В.І. Абакумова

ДЕРЖАВНЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ КІЛЬКІСНО-ЯКІСНОГО БАЛАНСУ КАДРОВОЇ СТРУКТУРИ МИТЦІВ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА 1980-Х РР.)

Анотація. Одержавлення розглядається як головний важіль влади в маніпулюванні митцями, зокрема адміністративний, економічний, моральний ресурс. З’ясовуються наслідки планового, адміністративно-командного підходу влади з реалізації кадрової політики в сфері мистецтва. Доводиться, що із новими векторами економічного та зовнішньополітичного курсу держави кількісно-якісна кадрова структура митців зазнала певних негативних змін.